

'הייתכן לכנות את ההתעמלות בשם ספורט?': ראשיתה של התחרות הספורטיבית ביישוב העברי ומגבלותיו של התיקוף הציוני

עופר אידלס

מבוא

בשנת 1953 סקר מורה ההתעמלות צבי נשרי את התפתחות הספורט בפלשתינה-א"י לאחר מלחמת העולם הראשונה. 'בתקופה זו', כתב המורה בן ה-75, 'נפוץ ביישוב, בהשפעת הצבא האנגלי, הספורט בכל צורותיו וביחוד משחק הכדורגל. גם חברינו בגדוד העברי עזרו לא מעט להכנסת הספורט בצורתו האנגלו-סכסית לתכנית העבודה באגודות ההתעמלות והנוער הלומד'.¹ דבריו של נשרי המתארים את הספורט כתופעה חדשה בימים שלאחר מלחמת העולם, חופפים למסקנותיו של המחקר ההיסטורי העדכני, המבליט גם הוא את פרק הזמן הזה כתקופה שבמהלכה הפכה התחרות הספורטיבית לתופעה בין-לאומית בעלת משמעות פוליטית, כלכלית ומגדרית מרכזית.² כדברי היסטוריון הספורט הבולט טוני קולינס: 'מעניין

* ברצוני להודות לעורכי הגיליון, אוהד קאהן והקוראים החיצוניים על תרומתם לגרסה הסופית של מאמר זה.

1 צבי נשרי, קיצור תולדות החינוך הגופני, תל אביב 1953, עמ' 49.

2 Barbara Keys, *Globalizing Sport: National Rivalry and International Community in the 1930s*, Mark Dyreson, 'The Emergence of Globalization of Sport', Cambridge 2006, pp. 1-63 of Consumer Culture and the Transformation of Physical Culture: American Sport in the 1920s', *Journal of Sport History*, 16 (1989), pp. 261-281; Wilson Chacko Jacob, *Working Out Egypt: Effendi Masculinity and Subject Formation in Colonial Modernity, 1870-1940*, Durham 2011, pp. 125-156; Andrew D. Morris, *Marrow of the Nation: A History of Sport and Physical Culture in Republican China*, Berkeley, CA 2004, pp. 141-180; Stefan Huebner, *Pan-Asian Sports and the Emergence of Modern Asia, 1913-1974*, Singapore 2016, pp. 55-102; Erik Jensen, *Body by Weimar: Athletes, Gender, and German Modernity*, New York 2010, p. 6 (להלן: ג'נסן, הגוף בוויימאר); Robert Edelman, *Serious Fun: A History of Spectator Sports*;

שולי של מעמד-הביניים בארצות דוברות וחובכות האנגלית הפך הספורט בעידן שלאחר המלחמה לתופעה מסחרית, תרבותית ופוליטית אשר הסעירה את המיונם של עשרות מיליוני בני אדם באירופה, דרום אמריקה ואסיה.³

למרות זאת ספרות המחקר הקצרה שעוסקת בהתפתחותה של התחרות הספורטיבית ביישוב היהודי בארץ-ישראל אינה מייחסת משמעות מפליגה לשנים שבין מלחמות העולם.⁴ היא קובעת את שעת האפס של התפתחות הספורט הציוני לא במלחמת העולם הראשונה אלא בשנת 1898, בקונגרס הציוני השני ונאום 'יהדות השרירים' המפורסם של מקס נורדאו.⁵ נרטיב שכיח וליניארי זה רואה בנאומו של נורדאו את הגורם אשר הביא להקמתם של ארגוני תרבות גוף ציוניים באירופה ולייסודו של מועדון מכבי הראשון ביישוב בשנת 1906.⁶ מרגע זה, טוען המחקר הקיים, הגיע הספורט ליישוב היהודי. הוא כמובן היה עדיין בינקותו, דל באמצעים ובחומר, אך אופיו הבסיסי כבר עוצב וגובש בעיקרו עוד לפני 1914.⁷ בניגוד לנרטיב מצוי זה, הבוחן את התפתחותו של הספורט העברי מנקודת מבט ציונית/יהודית צרה ומבודדת, עומד חיבור זה לראשונה על כך שבדומה למדינות רבות אחרות נפוץ הספורט המודרני בתרבות היישוב רק לאחר מלחמת העולם הראשונה.⁸

in the USSR, New York 1993, pp. 1-125; Arnd Kruger and James Riordan (eds.), *European Culture in Sport: Examining the Nations and Regions*, Bristol 2003; Joan Tumblety, *Remaking the Male Body: Masculinity and the Uses of Physical Culture in Interwar and Vichy France*, Oxford 2012, pp. 95-132 (להלן: טומבלטי, לחדש את הגוף הגברי).

- 3 Tony Collins, *Sport in Capitalist Society: A Short History*, New York 2013, p. 85
- 4 חיים קאופמן, 'אגודות הספורט הציוניות – מספורט לאומי לספורט פוליטי', זמנים, 63 (1998) (להלן: קאופמן, אגודות הספורט), עמ' 81-91; יאיר גלילי, 'אל-אל ישראל: מגמות בספורט הישראלי', בתוך: יאיר גלילי, רוני לידור ואמיר בן-פורת (עורכים), *מגרש המשחקים: ספורט וחברה בתחילת האלף השלישי*, רעננה 2009, עמ' 419-471. התייחסות נדירה בהקשר זה בעברית ראו למשל, חגי חריף, *ציונות של שרירים: תפקידיו הפוליטיים של הספורט הייצוגי ביישוב ובמדינת ישראל, 1898-1960*, ירושלים 2011 (להלן: חריף, ציונות), עמ' 136-213. אולם גם חריף, בהחלטה חמוצה, מסתמך על ספרות מחקר ישנה ומציג את הספורט בשנים אלה רק בהקשר לתנועות פאשיסטיות.
- 5 קאופמן, *אגודות הספורט*, עמ' 81-84; חריף, *ציונות*, עמ' 109-136; אמיר בן פורת, *ממשחק לסחורה: הכדורגל הישראלי 1948-1999*, שדה בוקר 2002, עמ' 46-47.
- 6 השימוש במושג 'תרבות גוף' במאמר זה מצומצם למדי ומשמש רק כשם כללי ולא מחייב להתעמלות ולספורט. בחירה זו מתעלמת מהיבטים רבים ועם זאת אינה מנותקת מהקשר היסטורי משום שהמושג היה בשימוש שכיח של אגודות 'מכבי' ו'הפועל' לתיאור פועלן.
- 7 דמותו של נורדאו היא נקודת מפתח במגשג היהודי-ציוני עם המודרנה. לא יהיה זה מוגזם לראות בו את ראשיתה של ביר-פוליטיקה יהודית. לפיכך אין להתעלם מהשפעתו על התרבות הציונית. במאמר זה איני מבקש לרדד את ההבדל המהותי הזה, אלא להעמיקו. אינני מפחית מחשיבות השבר המודרני אלא מבקש לבחון את תהליכי המודרניזציה היהודית/ציונית בכלל והתרבות העברית בפרט כהתליך מורכב, לא מתוכנן ורב פרטים ודקויות.
- 8 ההתחקות אחר הספורט כגורם היסטורי משתנה חושפת שבניגוד לנרטיב הציוני השגור והשגוי, המשמעות המיוחסת לתחרות הספורטיבית הייתה תופעה חדשה. עם זאת הבנה זו מצביעה גם על החולשה בשימוש השכיח בחלוקה המקומית לתקופות (העות'מאנית, המנדט, המדינה) להבנת התרבות

מאמר זה מבסס הגדרה היסטורית של התחרות הספורטיבית והבדלתה המהותית מהתעמלות,⁹ שתי נקודות עיקריות שהמחקר הקיים טרם ייחס להן חשיבות.¹⁰ כדברי ההיסטוריונית ברברה קיז: 'המרכזיות של הספורט בקונצפציות עכשוויות של "תרבות הגוף" מקשה עלינו להבין שמדובר במסגרת צרה ומותנית היסטורית'.¹¹ לתהליך הפיכתו של הספורט למונופול רעיוני, כמו שהראו אריק הובסבאום וחוקרים רבים אחרים, היו היבטים כמותיים ברורים בשנים שבין מלחמות העולם.¹² החל בהקמה נמרצת של מועדונים ומסגרות ספורטיביות דרך גידול בכמות המשתתפים ועד הרחבה ניכרת של הסיקור התקשורתי, זכתה התחרות הספורטיבית הצעירה לנוכחות תרבותית מסיבית אשר העניקה לגברים ולנשים ברחבי העולם הרגשה ערטילאית כאילו תמיד הייתה שם.¹³ אולם לספורט היו בשעתו גם תחליפים, ובראשם השקפת העולם של ההתעמלות.¹⁴ בעוד הספורט היה (ועודנו) קשור בטבורו להלך רוח קפיטליסטי המקדש את התחרות והקדמה, ועל כן מעצב את הגוף כספקטקל ששואף ל'מהר יותר, גבוה יותר, חזק יותר!', ביטאה ההתעמלות אידיאולוגיה שונה לגוף האישי והחברתי, לפיה המודרנה העירונית הצרכנית והתחרותית מביאה לניוון תרבותי ומוסרי. עד מלחמת העולם הראשונה זכתה הפילוסופיה של ההתעמלות להשפעה רבה יותר מזו

-
- 9 העברית. במקום זאת אימוץ 'זמן גלובלי' (בין מלחמות העולם) מאפשר לבחון את ההתפתחות ביישוב לאורו של תהליך בין-לאומי נרחב אשר התרחש במקביל באירופה, ברפובליקה הסינית, בדרום אמריקה, בברית המועצות הסטליניסטית ובמדינות נוספות.
- 10 איני מתיימר להסביר את הגורמים לעלייתו של הספורט ביישוב, ולפיכך סוגיות רבות וחשובות נשארו מחוץ לגבולותיו של מאמר זה. כך לדוגמה אין בו דיון חיוני על ההשפעה הבריטית. המאמר תחום לנעשה ביישוב העברי בלבד ועוסק בעיקרו במרחב הציבורי. אולם באמצעות הבדלה עקרונית בין ספורט להתעמלות וסימונה של מלחמת העולם הראשונה כנקודת מפתח הוא מניח תשתית פורייה, מוצקה ורחבה למחקר מגוון של הספורט העברי.
- 11 נדמה שההבדל הסמנטי בין ספורט להתעמלות קהה במיוחד בעברית העכשווית שבה, בניגוד לשפות לועזיות רבות המושג 'ספורט' משמש כשם נרחב לסוגים שונים של פעילות גופנית.
- 12 קיז, **גלובליזציה של ספורט**, עמ' 182.
- 13 דוגמאות בולטות לכך הן הליגה הספרדית והאיטלקית בכדורגל לצד אירועים בין-לאומיים, כגון אולימפיאדת החורף והגביע העולמי בכדורגל. יתרה מזאת, גם במעט התחרויות שנוסדו לפני המלחמה היה גידול מסיבי. לדוגמה, אולימפיאדת הקיץ הפכה מאירוע אליטיסטי מערבי שזכה לעניין מוגבל והפסדים כלכליים, למאורע תרבותי אוניברסלי שהוא חלק אינהרנטי בתרבות המונים גלובלית המושכת אליה משתתפים מחמש היבשות וחסויות עתירות ממון של סמלי צריכה דוגמת קוקה קולה.
- 14 ראו דיון של הובסבאום: Eric Hobsbawm, 'Mass-Producing Traditions: Europe, 1870-1914', in: Eric Hobsbawm and Terence Roger (eds.), *The Invention of Tradition*, Cambridge, MA 1992, pp. 263-308
- 13 טומבלטי, **חדש את הגוף הגברי**, עמ' 99-101; ג'נסן, **הגוף בוויימאר**, עמ' 6; קיז, **גלובליזציה של ספורט עמ'** 181-190.
- 14 השקפת עולם נוספת הייתה 'ספורט הפועלים', אשר יוצגה ביישוב על ידי הארגון ההסתדרותי 'הפועל'. בדומה להיסטוריה של הספורט וההתעמלות, גם עלייתו וירידתו של 'ספורט הפועלים' ביישוב התרחשו בקורלציה ישירה לתהליכים בין-לאומיים, ועל כן אין להבינם רק מתוך ההיסטוריוגרפיה הציונית-יישובית.

של הספורט המודרני. כלומר, נקודת המבט של ימינו שבה יש חפיפה בין ספורט לפעילות גופנית היא קצרת שנים, והחלתה על העבר היא טעות אנכרוניסטית מובהקת.¹⁵ הבנת חשיבותה של ההתעמלות חיונית במיוחד בכל הקשור לתרבות הגוף הצינונית. ספורט הידוע ביותר של מחבר נאום 'יהדות השרירים', הוא 'התנוונות' (*Entartung*). על כן, אין זה מפתיע שבקריאתו ליצור 'יהודי חדש' פנה מקס נורדאו להתעמלות ולא לספורט. יתרה מזאת, התנועה הצינונית האמינה בהשקפת העולם של ההתעמלות האתנוצנטרית החוששת מדגנרציה. ואכן, במפנה המאה (Fin-de-siècle) הפעילות העיקרית במועדוני מכבי ובתרבות הגוף הצינוניים, הן באירופה הן בפלשתינה-א"י, הייתה התעמלות ולא תחרות ספורטיבית. כלומר חדירתו של הספורט התחרותי לתרבות העברית לאחר מלחמת העולם הראשונה הייתה אירוע בלתי צפוי ונבדל ממשנתו של נורדאו ומהחיבה הצינונית להתעמלות. לפיכך התחקות אחר תהליך זה בגבולות היישוב משמשת בסיס הכרחי להרחבת הנרטיב הלקוי ששלט עד עתה בכתיבה על התפתחותו של הספורט ביישוב ובמדינת ישראל, אך גם בעל משקל לדיון בהתעצבותה של התרבות העברית בתקופת המנדט.¹⁶

לשחק ב'מפנה המאה'

ספורט הוא תחרות מודרנית,¹⁷ המבוססת על כללים ברורים וחדים לצורך קביעת מנצח ברור. ספורט, על כן, כפי שקבע חוקר תולדות הספורט אלן גוטמן, הוא צורה מצומצמת ומוגבלת מאוד של משחק, אשר במידה רבה משקף את החברה שבה הוא מתקיים.¹⁸ האולמפיאדה העתיקה, לדוגמה, הייתה בעיקרה טקס דתי, ואילו הספורט המודרני משולב באופן אינהרנטי עם סגידה לתחרות, אינדיווידואליות ותרבות צריכה. מבחינה אטימולוגית שורש המונח במילה הימי-בינימית disport אשר ציינה הסחה מחובות היום לטובות הנאה ושעשוע.¹⁹

15 נדמה שההבדל הסמנטי בין ספורט להתעמלות קהה במיוחד בעברית העכשווית, שבה בניגוד לשפות לועזיות רבות המושג 'ספורט' משמש לסוגים שונים של פעילות גופנית.

16 בכך מצטרף מאמר זה אל הדיון המחקרי בספורט להיסטוריוגרפיה הענפה המוקדשת להתגבשותה וייחודיה של התרבות העברית: זהר שביט (עורכת), *בנייתה של תרבות עברית בארץ ישראל, א (תולדות היישוב היהודי בארץ-ישראל מאז העלייה הראשונה, ג)*, ירושלים תשנ"ט; חזקי שהם, *מרדכי רוכב על סוס: חגיגות פורים בתל-אביב (1908-1936) ובנייתה של אומה חדשה, רמת גן ושרה בוקר 2003: The Creation of a Jewish National Culture in Ottoman Palestine*, Oxford 2008

17 Eric Hobsbawm, 'Mass-Producing Traditions: Europe, 1870-1914', in: Eric Hobsbawm and Terence Roger (eds.), *The Invention of Tradition*, Cambridge, MA 1992, pp. 263-308; Allan Guttman, *From Ritual to Record: The Nature of Modern Sports*, New York 1978, pp. 15-57 (להלן: גוטמן, *מריטואל לשיא*); David Young, *The Modern Olympics: A Struggle for Revival*, Baltimore 1996; Norbert Elias, 'Introduction to Quest for Excitement: Sports and Leisure', in: Norbert Elias and Eric Dunning (eds.), *the Civilizing Process*, Oxford 1986, pp. 19-63

18 לחשיבותו של המשחק בתרבות ראו את החיבור הקלאסי: יוהאן הויזינגה, *האדם המשחק, ירושלים 1966; גוטמן, מריטואל לשיא, עמ' 1-14.*

19 'Diversion from serious duties; relaxation, recreation; entertainment, amusement' [My

עם זאת, רק במהלך המאה השמונה-עשרה נקשר השימוש במושג 'ספורט' למאמץ גופני. תחילה בעיקר לתחביבים אריסטוקרטיים כגון ציד וירי, ולאחר מכן, עם יצירתם של ענפי התחרות המודרנית, החל המושג בהדרגה לשמש בעיקר לציון פעילות גופנית מצומצמת מאוד. לפי המילון האנגלי של אוקספורד, ספורט הוא 'פעילות של מאמץ פיזי ומיומנות (במיוחד בשימוש המודרני) המוסדרת על ידי כללים או מנהגים שבהם מתחרים אינדיווידואל או קבוצה באחר או באחרים'.²⁰ במילים אחרות, ספורט הוא תחרות מודרנית.

מבחינה היסטורית התחרות הספורטיבית החלה בבריטניה במחצית השנייה של המאה השמונה-עשרה. מראשיתה נקשרה התגבשותה התרבותית עם עלייתו של מעמד הביניים הבריטי ועם יצירתה של שפה חדשה לעיצוב היחיד והאומה.²¹ במשך קרוב למאה שנה טפטפה שפה זו והדגש התרבותי שהיא העניקה לתחרות כאמצעי וכביטוי, בשכבות רחבות בתרבות האנגלו-סקסית.²² במפנה המאה התבססה התחרות הספורטיבית והייתה להיבט מהותי בחייהם של גברים רבים ברחבי האימפריה. אולם מחוץ לגבולות בריטניה וארצות הברית זכה הספורט לתפוצה ולאחידה מוגבלות. באותן שנים נוסדו, אומנם, מועדוני כדורגל ראשונים ביבשת האירופית ולראשונה נערכו המשחקים האולימפיים המודרניים, אך העניין בהם הצטמצם לשכבות דקות של האוכלוסייה ולא תורגם לתופעה בעלת משקל ומשמעות תרבותית ניכרת.²³

עם זאת הציבור האירופי המודרני אימץ את גופו גם לפני 1914. האדם המודרני האירופי היה מוטרד מגופו לא פחות משכנו הבריטי. אולם באירופה, באסיה ובמקומות נוספים האימון הגופני לא התמקד בתחרות אלא בהתעמלות. כמו שמציין ג'ורג' מוסה, בימיה הראשונים, בגרמניה של סוף המאה השמונה-עשרה הייתה ההתעמלות ביטוי להשקפת עולם בורגנית ששמה דגש על חינוך – פיזי ומנטלי – ששאף לסולידריות לאומית.²⁴ המתעמלים התאמנו, בין היתר, במכשירי כוח סגולי דוגמת סוס הסמוכות, מקבילים, טבעות, ותרגילים נוספים

[Translation]. See: 'Disport', *Oxford English Dictionary*, www.oed.com/view/Entry/55101 (נדלה ב-18.7.2017).

²⁰ 'Sport', *Oxford English Dictionary*, www.oed.com/view/Entry/187476 (נדלה ב-18.7.2017).

²¹ Georges Mosse, *The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity*, New York 1996, pp. 48-49 (להלן: מוסה, *דמות האדם*); J. A. Mangan, *Athleticism in the Victorian and Edwardian Public School*, New York 2000; David Kirk, *Schooling Bodies: School Practice and Public Discourse 1880-1950*, Leicester 1998

²² John Tosh, *A Man's Place: Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*, New Haven, CT 2005, p. 187; Bruce Haley, *The Healthy Body and Victorian Culture*, Boston 1978; Tony Collins, *A Social History of Rugby Union*, New York 2015

²³ Andrew Riddoch and John Kemp, *When the Whistle Blows: The Story of the Footballers' Battalion in the Great War*, London 2008, pp. 12-13; James Walvin, *The People's Game: A Social History of British Football*, London 1975, p. 107; Allen Guttmann, *The Olympics: A History of the Modern Games*, Champaign 2002, pp. 21-37

²⁴ מוסה, *דמות האדם*, עמ' 40-47.

שנועדו לחזק את הגוף הפרטי ו'הלאומי'. עד מלחמת העולם הראשונה עוררה ההתעמלות עניין וסימפטיה בארצות אירופיות רבות.²⁵ אפשר אף לומר שבכל הקשור לתרבות הגוף של מפנה המאה ציינה תעלת למאנש גבול אידיאולוגי של ממש. בגבול זה, כמו ברוב הגבולות, היו סדקים דקים שבהם עברו לעיתים רעיונות מצד לצד. עם זאת, כפי שהיטיב לתאר האינטלקטואל הלא רשמי של תרבות הגוף העברית, צבי נשרי, קיומו והשפעתו של הגבול היו עובדה ברורה לכול: 'מכל העמים הנאורים נבדלו בחנוכם הגופני בימינו האנגלים, שהכל נעשה אצלם בדרך התחרות [...] בין חסידי הספורט ובין המתעמלים התנהלה תקופה ידועה מלחמה חריפה'.²⁶

בבסיסה של 'מלחמה חריפה' זו לא עמדו העדפות אישיות אלא סוגיות מהותיות בעיצובו של הגוף האישי והלאומי. במהלך מפנה המאה נתפסה התחרות הספורטיבית כיבשת כאקט נהנתני השמור למתי מעט ואילו ההתעמלות, לעומתה, שימשה גברים ונשים ממעמדות וממקומות שונים כדיסציפלינה מכרעת בניסיון למנוע את 'הניוון האורבני-המודרני'.²⁷ בכך הייתה ההתעמלות חלק ממגוון פרקטיקות (דוגמת טיולים, נודיזם ודיאטות) אשר שימשו להשגת הרמוניה גופנית ונפשית, במטרה להשיב את האדם למצבו הטבעי.²⁸ צבי נשרי, הקול הבולט של ההתעמלות בתרבות העברית, תיאר הבדל זה בכיור:

באנגליה וכן באמריקה, התפתח במאה האחרונה הספורט לכל מקצועותיו, וביחוד התפשטו בארצות האלה המשחקים השונים בכדור-רגל, הקריקט ומשחקי תחרות אחרים [...] אולם חסרון גדול בענפי ספורט אלו, שאין בהם התפתחות שלמה מקיפה את כל הגוף. בה בשעה, שהתעמלות משתדלת לפתח את האברים החלשים שבגוף ולהכניס בו הרמוניה של כל הכחות, בוחר לו הספורט תמיד מקצועות, אשר יכול להצטין בהם ומפתח באפן כזה את חלקי גופו היותר חזקים על חשבון האחרים החלשים.²⁹

-
- 25 Eugen Weber, 'Gymnastics and Sports in Fin-de-Siècle France: Opium of the Classes?', *The American Historical Review*, Vol. 76, No. 1 (1971), pp. 70-98; Gertrud Pfister (ed.), *Gymnastics, a Transatlantic Movement: From Europe to America*, New York 2011
פיסטר, התעמלות טרנסאטלנטית); Annette Hofmann (ed.), *Turnen and Sport: Transatlantic Transfers*, New York and Berlin, 2004; Claire Nolte, *The Sokol in the Czechlands to 1914: Training for the Nation*, Hampshire 2002
- 26 צבי נשרי, מדברי ימי החינוך הגופני, תל אביב 1940 (להלן: נשרי, מדברי ימי), עמ' 18-19.
- 27 Michael Kruger, 'Body Culture and Nation Building: The History of Gymnastics in Germany in the Period of Its Foundation as a Nation-State', *International Journal of the History of Sport*, Vol. 13, No. 3 (1996), pp. 409-411 (להלן: קרוגר, תרבות הגוף).
- 28 Ina Zweiniger-Bargielowska, *Managing the Body: Beauty, Health, and Fitness in Britain 1880-1939*, Oxford 2010
- 29 נשרי, מדברי ימי, עמ' 18-19.

כלומר, בעיני המתעמל של מפנה המאה נחשב הספורט התחרותי למזיק ל'הרמוניה הטבעית של הגוף'. במילים אחרות, מנקודת המבט של ההתעמלות הספורט היה דיסציפלינה לא בריאה לגוף האישי והלאומי.³⁰

תרבות מפנה המאה הייתה מורכבת יותר מהפרדה דיכוטומית פשטנית בין מודרני לאנטי-מודרני, עם זאת אין מחלוקת על חיבורה ההדוק למחשבה הציונית. תחושת המשבר והאכזבה מהאידיאליזם הבורגני המודרני של המהפכה הצרפתית הורגשה היטב ביבשת האירופית. גם בניה היהודים חשו את הבקיעים ברעיון הקדמה, ובתקווה שבאה אתו להיטמע בארצות מולדתם כשוויים בין שוויים. וכך הרצון להשתלב כשוויים הומר בתפיסה לאומית-אקטיבית לשנות את גורלם. מקס נורדאו הוא כנראה הדוגמה הקלאסית לשילוב השפה הביולוגית החברתית של מפנה המאה בציונות.³¹ כאשר ביקש ב-1898 'שאגודת-ההתעמלות היהודית תפרח ותשגשג ותהא למופת לכל מרכזי החיים היהודיים!';³² החיבור בין התעמלות לציונות היה מתבקש, שלא לומר 'טבעי'.

בדומה למתרחש ביבשת, גם ביישוב פנו יהודים להתעמלות כמטרה לשקם את 'תחלואיה' הנפשיים והגופניים של הגלות על ידי טיפוח 'דור בריא בגופו ובריא ברוחו'.³³ על כן הוקדשו שיעורים בבתי הספר ואגודות מכבי הראשונות שקמו בפלשתינה-א"י בראשית המאה העשרים להתעמלות ולא לספורט. ואכן, תכליתו המוצהרת של הארגון הצעיר 'מכבי ארץ-ישראל' הייתה 'אחוד וארגון צעירי עמנו לעבדות התחיה על יסוד ההתעמלות'.³⁴ שאיפה לאומית זו הייתה תולדה ישירה של תפיסת ההתעמלות כאובייקט אירופי יפה ומלהיב.³⁵

30 Michal Hau, *The Cult of Health and Beauty in Germany: A Social History 1890-1930*, Chicago 2003, p.177 (להלן: האו, בגרמניה).

31 Michael Stanislawski, *Zionism and the Fin de Siècle: Cosmopolitanism and Nationalism from Nordau to Jabotinsky* (Berkeley: University of California Press, 2001), pp. 92-93

32 מקס נורדאו, 'הדות השרירים', בתוך: בן-ציון נתניהו (עורך), *מכס נורדאו אל עמו: כתבים מדיניים*, תל אביב 1936, עמ' 173.

33 'נאום מר א' ילין', *הצבי*, 26.4.1912.

34 'לצעירי ארצנו', אלול תרע"ב, ארכיון לחינוך יהודי בישראל ובגולה ע"ש אביעזר ילין (להלן: אח"י), עמ' 8-11.

35 בימים אלה אני שוקד על חיבור מקיף של ההתעמלות העברית בתקופת מפנה המאה. לעדויות ראשונות ראו, 'חדשות כלליות', *השקפה*, 28.3.1908; 'אוסישקין בין ה"מכבים"', *הצבי*, 26.12.1912; ר"ע, 'פרו', *החרות*, 24.4.1914.

מעמדה הדומיננטי של ההתעמלות במפנה המאה הכתיב גם את היחס היישובי לתחרות הספורטיבית.³⁶ אומנם נערכו ביישוב משחקים ספורטיביים לפני 1914,³⁷ אולם סלידתם של המתעמלים – בפלשתינה ובעולם – מתחרות לא תורגמה לחשש ממשחק.³⁸ נהפוך הוא, מורי ההתעמלות עודדו משחקים. בעוד התחרות הספורטיבית נתפסה כמצומצמת ופוגענית, 'המשחק ההתעמלותי' נתפס כאובייקט משחרר וטבעי. לפיכך המשחק ההתעמלותי לא נועד לקבוע מנצח אלא לעורר חדווה, שיתוף פעולה וסולידריות לאומית.³⁹ כך גם ביישוב: כאשר נימק אחד מבכירי מכבי את מרכיביה של ההתעמלות הלאומית, הוא הציב את המשחק כאחד משלושת יסודותיה העיקריים:

ערך מיוחד למשחקים לגבי החנוך המוסרי. עד כמה שנצטיין במשחק, לא נוכל להבליט בו את עצמנו עם תכונותינו האישיות. הפרט נבלע בתוך קהל רעיו המשחקים ונכנע למשחק הכללי ולרעיונו. במשחק אנו לומדים כי איננו קימים בשביל עצמנו ורק בעבודה משותפת עם כל האנשים נוכל להשיג את המטרה, שהאנושיות קבעה לה. זה דורש ממנו הקרבה עצמית, הכנעת הגאווה העצמית והעבדה על המדות. באופן זה משמשים המשחקים אמצעי חנוכי.⁴⁰

קריאה מעמיקה יותר חושפת שביישוב שלפני מלחמת העולם משחקי הכדור הובנו ופורשו כאספקלריה של ההתעמלות.⁴¹ במשחקי הספורט שנערכו ביישוב במפנה המאה לא נהגו למדוד זמנים ותוצאות או לשחק על פי כללים וחוקים ברורים וקבועים.⁴² לא היה זה היעדר ממון אשר כפה על אותם משחקים אופי ילדי אלא השקפה שהאמינה בכריאות, בהנאה

-
- 36 במחקרים על היישוב העברי בתקופה העות'מאנית יש דיסוננס בין הדגשים האתנוצנטריים להיקף המינורי של האוכלוסייה היהודית בפלשתינה. בנושא המאמר הדיסוננס נובע גם מהיעדר כתיבה מספקת על התעמלות וספורט בשטחי האימפריה. למחקר ראשוני על התעמלות באיסטנבול ראו, Murat C. Yıldız, 'What is a Beautiful Body? Late Ottoman "Sportsman" Photographs and New Notions of Male Corporeal Beauty', *Middle East Journal of Culture and Communication*, 8 (2015), pp. 192-214
- 37 ראו למשל, את הכרזות של משחקי הפסח ברחובות או את ספר חוקי הכדורגל שפרסם צבי נשרי: כדור רגל, יפו תרע"ד. הכרזות שמורות בארכיון לחינוך יהודי באוניברסיטת תל אביב.
- 38 Bernard Suits, 'Tricky Triad: Games, Play, and Sport', *Journal of the Philosophy of Sport*, Vol. 15, No. 1 (2012), pp. 1-9
- 39 פיסטר, *התעמלות טרנסאטלנטית*, עמ' 65; קרוגר, *תרבות הגוף*, עמ' 413.
- 40 חביב יקותיאל, 'ההתעמלות', *המכבי*, כסלו תרפ"ד, עמ' 12-13.
- 41 קריאה זו מבוססת על הימנעות מרדוקציה אנכרוניסטית שמבינה את המושג 'משחק' מתוך ההגמוניה המחשבתית העכשווית של התחרות הספורטיבית.
- 42 צבי נשרי, 'מימי בראשית של הספורט בארץ', *הבקר*, 22.4.1939; יוסף יקותיאל, '25 שנה למשחק כדור-הרגל בתל אביב: 1911-1936', *הישגיו של מכבי תל-אביב ב-25 השנים האחרונות*, יפו 1936; 'שעורי המעמלים בחג הפורים ש"ז', *המכבי*, א, 8.2.1913, עמ' 7.

ובחדווה טבעית.⁴³ לא רק זאת, כאשר ביקש עיתון החרות להסביר לקוראיו מהו אותו משחק חדש בשם 'כדורגל', הוא הגדיר אותו כ'מעין התעמלות'. במפנה המאה המשחק לא תואר בדימויים תכליתיים המקדשים ניצחון בכל מחיר, אלא כיפה ונעים: 'עונג שבת', ענג משפחתי וענג חברותי'.⁴⁴

יתרה מזאת, גם מבחינה סמנטית נקשרה המילה 'ספורט' לתחרות במקרים נדירים בלבד. הופעתה הראשונה של המילה בעיתונות העברית נעשתה ככל הנראה בכתבה בשם 'קצת ספורט' שפורסמה בעיתון השקפה בחודש מאי 1908. אולם המילה 'ספורט' משמשת בטקסט כשם נרדף לשעשוע ולמשחק ידידותי שמשמש 'סמל ואמצעי לתענוג אשר מביא בריאות לגוף ולנפש'.⁴⁵ גם בכתבות ובחיבורים ספרותיים מאותן שנים שימש המושג לתיאור פעילויות לא תחרויות כמו טיולים בעגלה ובמכונית.⁴⁶

גם לאחר המלחמה תוארה לעיתים תחרות ספורטיבית בעזרת אוצר המילים של ההתעמלות. ב-1921, לדוגמה, דיווח דאר היום על משחק ילדים בשם 'ארנבות וציידים' בחצר בית הספר למל הירושלמי בהשתתפות כמה מבכירי מכבי באותה חשיבות ורצינות שהקדיש למפגש כדורגל בין קבוצה עברית לבריטית.⁴⁷ שנתיים מאוחר יותר נכתב באותו עיתון: 'זה חדשים אחדים שצעירינו החלו להתעניין ב"ספורט" [...] מדי שבת נערכות התחרויות ומשחקים ספורטיים [כך במקור], דבר המכניס קצת רוח־חיים בכפר'.⁴⁸ גם חלק מחברי מכבי אשר ניסו להגדיר לעצמם ולציבור מהי התופעה החדשה שפעפה בתרבות היישוב עשו זאת לעיתים באמצעות שפת ההתעמלות המוכרת: 'רגילים אנו להגדיר את הספורט במלים אלה! טפול שטתי מדעי בתרגילי גוף עד גבול זריזות האדם וכשרון מפעלו. הספורט שואף להוציא את האדם מתוך רוחת התרבות המפנקת ומקלקלתו ולהחזירו אל חיק הטבע. מטרת הספורט היא להחזיר לאדם את כחו הפשוט, הדרוש לו למלחמת החיים'.⁴⁹ שיח מסוג זה אשר היה אופייני למפנה המאה לא נעלם גם לאחר המלחמה, אולם הוא נאלץ להתמודד עם שפה חדשה אשר מהותה סוכמה בפשטות ובבהירות בידי אחד מחברי מכבי: 'בעת המשחק ישנה מטרה אחת והיא – לנצח'.⁵⁰

43 'ההגיגה העממית החמישית', הפועל הצעיר, 18.4.1913, עמ' 1; גפני, 'במושבת יהודה', החרות, 1.7.1913.

44 כורם, 'במושבת יהודה', החרות, 12.7.1912.

45 'קצת ספורט', השקפה, 8.5.1908.

46 'בעולם הספורט', הצבי, 10.10.1909; 'הוספה לאור גליון ק"ס', שם, 28.4.1912.

47 'של ד אדרא', דאר היום, 14.2.1912.

48 ע' כוכבי, 'חדרה', שם, 16.4.1923.

49 חביב יקותיאלי, 'הספורט', המכבי, ד-ו, ניסן תרפ"ד, עמ' 13-15.

50 חבר מכבי, 'הערה', דאר היום, 5.1.1923.

להתחרות בין מלחמות העולם

ההתעמלות לא נעלמה לאחר מלחמת העולם. עקרוניתה והשקפת עולמה המשיכו להשפיע על השיח הספורטיבי ועל תרבות הגוף ביישוב.⁵¹ עם זאת, לאחר 1918 החל העיסוק בהתעמלות בשעות הפנאי להיחשב, במיוחד בקרב הדור הצעיר, למיושן וארכאי: 'בין כל הקהל שלנו הנוהר בהמוניו לחזות בהתחרויות כדור-הרגל', כתב ב-1922 אחד מחברי מכבי, 'אין אנו מוצאים לצערנו הגדול את אותו הרצוי לעזור, לתמוך באגודת התעמלות'.⁵² ההתעמלות, שרק שנים ספורות קודם לכן נחשבה בקרב רבים מבני היישוב יפה ומלהיבה, תוארה כעת כבנאלית ומשעממת: 'ההתעמלות המלאכותית והיבשה מפנה את מקומה למשחקי ספורט שונים, ביחוד כדור הרגל',⁵³ נכתב בדאר היום ב-1920. כמה שנים לאחר מכן הביאו היחס האדיש והיעדר הביקוש להפסקת הפעילות: 'מחלקת ההתעמלות לחברים הפסיקה את פעולתה בגלל חוסר התעניינות והשתתפות מצד החבר',⁵⁴ נכתב בצער בכתב העת של תנועת הפועל.⁵⁵ ההתעמלות המשיכה להיות חלק משיעורי בית הספר וההכשרה הצבאית, אך כביטוי של השקפת עולם לאומית מסודרת התקרבו ימיה לסיומם באגודות תרבות הגוף. 'הייתכן לכנות את ההתעמלות בשם ספורט?', שאל חבר מכבי בסוף 1929. 'כמובן שאין לקרוא בשם ספורט את ההתעמלות המתנהלת בבתי הספר ובהסתדרויות הספורטיביות שלנו. אולם ישנה עוד התעמלות אחרת, המיוחדת במינה, הנקראת בפי מתנגדי הספורט היפה בשם "אקרובטיקה", או בשמה החשוב התעמלות על מכשירים [...] להתעמלות זו יש להתיחס כאל ספורט המסוגל לסדרו בתחרויות'.⁵⁶ דהיינו, הישרדותה של ההתעמלות התאפשרה עתה רק באופן אחד ומצומצם מאד – כספורט.

עם זאת בשנות העשרים היה הספורט עדיין תופעה חדשה וזרה לרבים מאנשי היישוב. בדיעבד אפשר לומר שהשתלטותה של השפה הספורטיבית התחרותית, המוכרת כל כך לקורא העכשווי, הייתה בלתי נמנעת. גם ביישוב היהודי בפלשתינה-א"י, שלאחר מלחמת העולם נכחו בה השיח הספורטיבי התחרותי והשלכותיו החברתיות על התרבות המקומית, אך הזיכרון של החיים בלעדיהם היה עדיין טרי במוחם של גברים ונשים רבים. 'ואזני עוד

51 סיפורה של ההתעמלות היישובית במפנה המאה ולאחריה הוא פרק חשוב, מורכב וחסר בהיסטוריוגרפיה אשר ראוי לדיון אקדמי מתודי ומעמיק החורג ממגבלות מאמר זה. לדיון זה ראו, עופר אידלס, **אתלטים וחלוצים: עלייתו של הספורט המודרני והגוף הציוני בפלשתינה-א"י, 1918-1939**, עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל אביב 2020 (להלן: אידלס, **אתלטים וחלוצים**).

52 צבי לוי, 'יחס הקהל להתעמלות', **דאר היום**, 26.11.1922, עמ' 4.

53 'התחרות בכדור רגל', שם, 3.3.1920, עמ' 4.

54 א"ל, 'ראשון-לציון', **עוזנו**, ינואר 1935, עמ' 5.

55 בראשית דרכה היה לתנועת 'ספורט הפועלים' מעט מאוד במשותף עם ספורט. התנועה סלדה מפעילות תחרותית שאותה הגדירה כבורגנית וקפיטליסטית. למעשה הייתה התנועה ארגון התעמלות שהחליף את הדגש הלאומי בדגש חברתי.

56 'זליגמן', 'הספורט הנשכח', **המכבי**, 3.12.1929, עמ' 63-64.

לא קלטה את כל ה"מונחים" החדשים,⁵⁷ העיר בצער הסופר משה סמילנסקי ב-1924, בהיותו בן חמישים. נדמה שהספורט, כמו תופעות חדשות רבות, הבדיל בין אבות לבנים.⁵⁸ הפער הבין-דורי, התרבותי משפחות, לא תואר באמצעות אותה שפה. כאשר נאלצה העיתונות העברית לתאר את אירועי הספורט של תקופת המנדט, היא לא נהגה להשתמש במילה הישנה משחק, אלא במושג שאפיין יותר מכול את התופעה החדשה: תחרות.⁵⁹ אף שחדשנות הייתה מאפיין מרכזי בתרבות העברית, התחרות הספורטיבית נתפסה בעיקר כגורם זר. הפחד עצמו מפני כח הבא מבחוץ,⁶⁰ תיאר מחבר אלמוני את חששם של אנשי היישוב להתחרות עם משלחות של אתלטים אירופים. פחד זה מן הנוכרי השתקף גם בלשון, במילה 'ספורט' שבלטה בזרותה. ההתעמלות זכתה למילה עברית ואילו הספורט, המסמל תחרות, נשאר בלעז. אובייקט זר שחדר לשפה. מצדדיה של התחרות הספורטיבית נהגו לציין את הזרות הבין-לאומית של התחרות בחיוב, ככלי שמעניק הזדמנות פוטנציאלית להשתלב בחברת העמים הנאורים, אולם לרוב היא הוצגה בשלילה דווקא בשל אופיה הבין-לאומי. הסופר יצחק דמיאל, מחברו של הסיפור 'שמלת השבת של חנה'ה', היה אולי חריף המבקרים. במאמר עוקצני בשם 'התחרויות' התמודד עם הטענה השגורה שהספורט מקרב בין העמים:

ולמרבחה השטות והעוועים לקחו וגררו הנה גם את הדגלים והסמלים הלאומיים, המדיניים, המעמדיים. לא! כאן חלילה לא קבוצת בחורים סתם הולכי בטל או לא הולכי בטל מעם אחר ומארץ אחרת מתנצחים בכדור-רגל או במכות-אגרוף עם קבוצת בחורים הולכי-בטל מעם אחר ומארץ אחרת. לא! כאן צירים שלוחים. באי-כח. קונסולים! [...] הוי אוילות, הוי תיפלות, הוי שטחיות – שטחיות עולמית, בינארצית, אינטרנאציונלית!⁶¹

כותב אחר הוסיף ב-1923 בדאר היום: 'הספורט שלנו אינו אלא חקוי למעשה אחרים ובתור חקוי – דינו כדין כל חקוי בעולם: הוא עושה את האדם לקוף המתלבש בבגדי בעליו'.⁶² ביקורת זו נבעה במידה רבה מחדשנותה של התחרות הספורטיבית. על כן, כמו תופעות חדשות רבות, זכתה לעיתים קרובות ליחס שמרני שמתח ביקורת על השפעתה: 'אולם שהמשחק מתנהל בפראות זדונית ובתאוה לנצח "ויהי מה"', כתב עיתונאי דבר, שמעון סאמט, 'יש בו כדי לעורר את האינסטינקטים הכי בהמיים של המסתכל ולהפכו לחייה

57 משה סמילנסקי, 'עבודה זרה', הארץ, 10.1.1924.
 58 דער טונקעלער | יוסף טונקל, 'ארבעה בנים', עזנו, תמוז תרצ"ה, עמ' 12-13; ש' טשרנוביץ, 'כדור-ראש וכדור-רגל', הארץ, 22.1.1924.
 59 מ' יבנה, 'פרפראות', הארץ, 27.11.1928.
 60 יעקב, 'להגיגות הפסח', דאר היום, 2.3.1923.
 61 יצחק שויגר, 'התחרויות', הפועל הצעיר, 14.12.1936.
 62 'הגשר', דאר היום, 4.2.1923.

טורפת'.⁶³ שנתיים קודם לכן, ב-1928, התריע גם עיתונאי הספורט של הארץ, מאיר בניהו, כי 'התחרויות אלו, מביאות לידי פרוד ואיבה'.⁶⁴ גם יצחק דמיאל הדגיש שהוא מעורר את המשחק הישן והטוב ושהוא מתנגד לחוסר התרבות הרדיקלית של התחרות הספורטיבית אשר על פי דבריו הייתה לא יותר מהמשך ישיר לגלדיאטורים הברברים בקולוסיאום הרומאי: 'שונות המהדרות והנוסחאות אך אחד הוא היסודי ואחת היא המהות, אחת! כאן עלטה, הדלחה, העברה! כאן הזדקרות-עצמית מדעת לתוך מעבה אינסטינקטים אפלים ומתפרעים [...] כאן ההתעייפות על סולם-האדם הצר והעקום וההמשכות הבריחה לו רק לשעה שוב שמה שמה, למטה אל המאפל, את התנאות'.⁶⁵ מחבר אחר הוסיף וסיכם בתמציתיות את רגשי רבים מבני היישוב אל התחרות הספורטיבית: 'יבעט מי שיבעט בכדור, בעיטתנו אנו בו צריכה להיות בעיטה של – ממנו והלאה!'.⁶⁶

למרות המילים הקשות של אנשי הרוח העבריים, הביקורות הקשות ביותר על התחרות הספורטיבית ביישוב בשנות העשרים נמתחו דווקא מבית, מן האגודות להתעמלות מכבי והפועל.⁶⁷ ההתעמלות הייתה ביטוי מסודר של השקפת עולם אשר מצדדיה לא מיהרו לוותר עליה ולבטח לא לקדם במרץ את מה שבעיניהם היה לא יותר מאופנה צעירה וחולפת 'שלקחה שבי את כל הלבבות'.⁶⁸ 'המכבי איננה רק קבוצת כדור רגל. בראש וראשונה צריך לתת מקום להתעמלות', נאמר בישיבה של הארגון ב-1926, 'התעמלות עממית, רחבה בכל שדרות העם, תנועה תרבותית לאומית [...] בכדור רגל לא יושע המכבי מפני שהקו האפיני של כ"ר הוא האינדוידואליות שבו ושל המכבי – קולקטיביות'.⁶⁹ גם ערב מלחמת העולם השנייה היו עוד אלה שסירבו להשלים עם אוזלת ידם לעצב את המציאות לאור המצב 'החדש': 'מחלקת ההתעמלות שהיא לאמתו של דבר צריכה להיות עמוד התוף של המכבי תל אביב, נכתב במסמך פנימי של הארגון, 'כי היא היא המכינה והמניחה את היסוד לחנוך הגופני בכל חבר וחבר ושכל איש ואיש צריך היה להיות שייך למחלקה זאת ירדה בזמן האחרון. יש אמנם הרבה גורמים לכך, יחסו האדיש של הנוער, כי ההתעמלות איננה מבטיחה לא מדליות ולא פרסים. וישנם עוד הרבה גורמים פסיכולוגיים'.⁷⁰ אולם 'בשטח' הפסיכולוגיה החדשה היא שקבעה את פני הדברים. עד אמצע שנות העשרים תרבות הספורט ביישוב התפתחה ללא יד מכוונת ברורה, וחלק ניכר מקבוצות הכדורגל הראשונות ביישוב היו בעיקרן יוזמות

63 ש' סאמט, 'ספורט או פראות?', דבר, 17.7.1930.

64 מ' יבנה, 'בפינה שלנו', הארץ, 29.8.1928.

65 יצחק שויגר, 'התחרויות', הפועל הצעיר, 14.12.1936.

66 מ' בן-שבח, 'מכתבי חברים: הפועל וה"כדור"', דבר, 9.6.1926.

67 לדוגמאות נוספות, להתנגדות הארגונים לספורט ולתמיכתם בהתעמלות ראו, 'מדברי חברים', עונונו, יולי 1913, עמ' 3; 'דין וחשבון המרכז: לוועידה הארצית בכדרה', 9.6.1936, ארכיון מכבי ע"ש יוסף יקותיאל (להלן: אמ"כ), 1-55.

68 משה סמילנסקי, 'עבודה זרה', הארץ, 10.1.1924.

69 'פרטי כל האספה השנתית של צירי אגודות המכבי', חנוכה תרפ"ז, אמ"כ, 1-54.

70 'דין וחשבון טכני של מכבי ת"א לשנת תרצ"ו', אמ"כ, 1-11.

שכונתית בעלי כפיפות רופפת ולא מחייבת למועדוני ההתעמלות הלאומיים.⁷¹ עם זאת, בסוף שנות העשרים החלו ארגוני ההתעמלות מכבי והפועל להגדיל את השקעתם בזירה הספורטיבית. במידה רבה היה מהלך זה הכרח שנבע מיכולתה של התחרות להפיק רווח כלכלי. חוסר הרלוונטיות של ארגוני ההתעמלות לווה בקשיים פיננסיים אשר הפכו את התמריץ הכספי שבהפקת התחרויות ומכירת כרטיסים למפתה במיוחד. 'סידור התחרויות הוא האמצעי היחידי לקיומנו',⁷² נכתב בגילוי לב בביטאונה של הפועל. אולם העלייה בעיסוק הספורטיבי לא החליפה את התמיכה הבסיסית של אנשי מכבי והפועל ובהשקפת עולמה של ההתעמלות: 'כלנו מבינים את הנגע שיש בכ"ר ויודעים שהתעמלות וא"ק [אתלטיקה קלה] עומדים יותר גבוה', הודה בלית ברירה יהושע אלוף, מבכירי מכבי, באחת משיבות הארגון. 'אבל מצב האגודות מכריח אותנו להתחשב עם כ"ר בראשונה'.⁷³ ההכרח הכלכלי, על כן, דרש מאנשי הארגון פרגמטיזם מעשי. עם זאת, נשמעו עוד קולות בארגוני תרבות הגוף שביקשו להתמודד עם התחלואות הצרכניות של הספורט על ידי השבת הגלגל אחורה וחזרה להתעמלות. 'כדור הרגל צריך לחדול מהיות המפרנס של אגודותינו הספורטיביות',⁷⁴ הכריז העיתונאי וחבר הפועל מאיר בניהו בעיתון הארץ. לשם כך קרא להלאמה של תרבות גוף על ידי ההסדרות הציונית כדי '[ש]כדור הרגל יאבד את ההגמוניה שלו, באשר הוא חדל לשמש מקור הכנסה לאגודות הספורט וממילא לא יטופח באדיקות מופרזת; תשלומי הכניסה למגרש הספורט יתבטלו. חברי האגודות יעסקו בהתעמלות, בטיולים, בשחיה ובשאר הענפים היפים יותר לבריאות ובמשחקים שאין בהם כדי לגרות את יצר הקנטור והפולמוס בין הקהל וממילא יופחת קהל הרואים'.⁷⁵ כך או כך, נדמה שהיה מוסכם על כולם, שהתחרות הספורטיבית מנוגדת לתכלית הלאומית. כפי שנטעו ב-1929, במסמך פנימי של מכבי: 'הצפנו גל של כדור רגל ופרופסיונליזם והעבודה התרבותית והלאומית ננטשה או שנחלשה מאד מאד'.⁷⁶

לצד הבעיות הכלכליות עוררה עלייתו של הספורט חששות מהאפקט הבריאותי של התחרות. בהתאם לעמדתה של המערכת הרפואית מדעית אשר חונכה ברובה באירופה של מפנה המאה, כתב רופא וינאי בעיתון דבר: 'האתלטיקה הקלה התחרותית עשויה ליטול מהחן ומהיופי של האשה ולשוות לה צורה גברית', המשך הרופא: "גוף האשה מצריך קודם כל פיתוח רב צדדי. דבר זה יושג לא ע"י התמתחותה במקצוע מסוים אלא במקצועות

71 'קבוצת הכדורגל "איילה", אמ"כ, 1-90; 'אגודת כדור-רגל "איילה", 16.6.1919, אמ"כ, 1-94; לסקירה כללית ראו, חיים קאופמן, 'ראשיתו של הכדורגל העברי בארץ ישראל (1910-1928)', בתנועה, ח (2006) (להלן: קאופמן, ראשיתו של הכדורגל), עמ' 26.

72 מ"ח, 'הכס, יענה את הכל', עזנו, 1935, עמ' 3.

73 'פרטי כל האספה השנתית של צירי אגודות המכבי', חנוכה תרפ"ז, אמ"כ, 54-1.

74 מ' בניהו, 'בספורט', הארץ, 1.4.1931.

75 שם.

76 פרוטוקול הוועדה להכנת תוכנית לעבודה תרבותית, 23.12.1929, ארכיון מכון וינגייט לחינוך גופני ע"ש צבי נשרי (להלן: אמ"ו), 1.10-159-22.

שונים בבת אחת [...] אז תופסק ההתפתחות האתלטית הקיצונית של האשה ואולי ייעלם מעל האופק טיפוס האשה הדקיקה וחסרת־הדם [...] רק אז ינוצל אוצר הכוח והבריאות במידה הראויה לטובת האשה ותעודתה כאם כל חי".⁷⁷

מלבד חששות מפגיעה ביכולת הפריון הנשי נחשבה התחרות גם למחוללת נזק להתפתחות התקינה של ילדים. 'יש להבדיל בין התעמלות ובין התחרות והיצר הלוהט [...] הספורט קשור לקיצוניות',⁷⁸ כתב רופא בית הספר הריאלי בחיפה ביולי 1924. בעיניו המדעיות של הרופא הספורט היה גורם רדיקלי ומסוכן שעלול לגרום נזק לשרירי הלב, לצד טראומה למנטליות של התלמיד: 'הוא [הספורט] משפיע על נפש הילד הרבה יותר מכל. "שר" התחרויות [...] מפתחו ומרגילו לקיצוניות וגם לגסות. אם כן צריך בית הספר להתנגד לספורט הזה גם מנקודת מבט חנוכית'.⁷⁹ בסיום דבריו, כאשר נתבקש הרופא להציג פתרון ל'ניוון' התחרותי, שב גם הוא אל ההתעמלות: 'שגעון הפוטבול יצא מכל גדר וגבול עד שעלול הוא לסכן את בריאות ילדינו [...] צריכה היתה ההתעמלות להביא את התועלת המקווה לפתוחו הגופני והרוחני של הדור הצעיר'.⁸⁰ עמדתו של הרופא אינה מקורית אלא היא ציטוט של העמדה הקלאסית של אנשי התעמלות, שלפיה הספורט התחרותי הדורש אימון רפטיבי של קבוצת שרירים ספציפית להשגת תוצאות מזיק לבריאות הפיזית והנפשית ועל כן אינו מאפשר את התפתחותו של גוף הרמוני – מטרתה הנכספת של התעמלות.⁸¹ למרות היפוכה המוחלט של השקפה זו מהתפיסה המציבה את האתלט המנצח כמודל ליופי ולבריאות, צבי נשרי ובכירים רבים במכבי ובהפועל צידדו בעמדה זו בקנאות עד יומם האחרון.⁸² הטמעה תרבותית היא תהליך הדורש זמן.

אף על פי שהחשש מפגיעה גופנית כתוצאה מתחרות ספורטיבית עלול להישמע מעט מוגזם לאוזניים עכשוויות, אלימות הייתה המאפיין הכולט של תחרויות הספורט ביישוב בין מלחמות העולם. העיתונות המקומית נאלצה לדווח באופן סדיר על תחרויות שהופסקו בשל תגרות שאירעו בין השחקנים, האוהדים והשופט.⁸³ 'המגרש הפך לפתע ל"שדה קטל"',⁸⁴ נכתב בעיתון דבר לתיאור התמודדות שולית בכדורגל בין מכבי חדרה להפועל הרצליה. שמונה שנים קודם לכן עיתונאי הספורט המוביל, שמעון סאמט, עסק בשכיחות האלימות במגרשי הספורט: 'מה מעציב להסתכל שבוע־שבוע כמעט בכל התחרות הנערכת בין הקבוצות העבריות באותה השנאה הפרועה וחרחור הריב. העלולים לסכן את חיי בני

77 'ספורט הנשים – לאן?', דבר, 4.1.1937.

78 'ל', 'כדור הרגל והנוער: השפעת כדור־הרגל על בריאות הנוער המתפתח', דאר היום, 4.7.1924.

79 ש.ם.

80 ש.ם.

81 האו, בגרמניה, עמ' 177.

82 צ' אורלוב, שעורי התעמלות: לבתי ספר, לאגדות ולבית, יפו 1920, עמ' 12.

83 ראו למשל, צבי לוי, 'במה חפשית', דאר היום, 4.7.1926; חובב ספורט, 'בספורט', שם, 3.10.1926.

84 ש' לבכי, 'שוב על נמוסי ספורטאים', דבר, 15.3.1937.

האדם ולהשניא את הספורט גם על אלה שמאהדים לו'.⁸⁵ הקישור בין ספורט לאלימות היה כה נפוץ עד שהדיון בו קיבל גוון קומי. בדיחה שפורסמה בדבר תיארה אדם שפגש במגרש הכדורגל את עמיתו שאינו חובב ספורט. כשנשאל על מעשיו ביצע ענה חברו: 'שמעתי שבעל בית החרושת שלי [...] יהיה היום שופט בתחרות. אימתי והיכן תהיה לי הזדמנות מצויינת כזו לנדפו ולחרפו כאחד הריקים, אם לא כאן?'⁸⁶ במוסף היתולי שפורסם בביטאונה של מכבי בשנת 1931 לרגל חג הפורים, הוגדר ענף הכדוריד 'משחק דומה לכדור רגל, אלא שבמשחק זה אין משברים את הרגלים כי אם את הידים'.⁸⁷ הומור מצוי בתפר של התרבות המקובלת. הוא זקוק לכללים כדי להישאר בגבולות ה'נורמה'. הוא זקוק לכללים אשר מאפשרים לו לברר ולא להעליב או לפגוע. באופן דומה גם הספורט, כמו 'אובייקטים גבריים' אחרים, זקוק לחוקים, למרסנים חברתיים שיבלמו אותו מהתרדרות לאלימות, שיהפכו אותו לאובייקט תרבותי מכובד שראוי לזמן ולהשקעה של גברים, נשים וילדים. נדמה שביישוב המנדטורי הספורט חסר עדיין מעצורים תרבותיים שיהפכו את התחרות לשילוב מתפקד של איפוק ושלהוב יצרים שימנעו ממנו להפוך לבדיחה. הטמעה תרבותית, כאמור, היא דבר שלוקח זמן.

הדיון הקצר באלימות לא רק משמש דוגמה נוספת להיותו של הספורט תופעה חדשה, אלא גם מאפשר לעמוד על מגבלותיה של ההיסטוריוגרפיה העוסקת בהתפתחותו של הספורט ביישוב ובמדינת ישראל מתוך ההיסטוריה הציונית בלבד. זאת משום שבניגוד לשאר הסוגיות הנדונות במאמר (שמהן ההיסטוריוגרפיה התעלמה כמעט לחלוטין), הדיון באלימות – כנראה בשל האקטואליות התמידית שלו – זכה לניתוח ולהסבר. על פי המחקר הקיים האלימות הרבה הייתה תולדה של הפיצול הספורטיבי שהתרחש באמצע שנות העשרים עם הקמתה של הפועל והפיכתו של הספורט לזירה אידיאולוגית-מפלגתית (מכבי נגד הפועל).⁸⁸ אין בכוונתי לחלוק על הסבר מקומי זה, המציב כשורש הרוע את החיבור בין פוליטיקה לספורט, אלא להטיל ספק בשאלה אם 'הפוליטיזציה' אכן הייתה הסיבה העיקרית לאלימות שהתפרצה במגרשי היישוב.⁸⁹ זאת משום שהתמקדות בהיסטוריה הפרטיקולרית ובפוליטיקה המקומית מחמיצה לחלוטין את התמונה ההיסטורית הבין-לאומית והלאומית. ברמה הבין-לאומית אנו מגלים שהאלימות היישובית לא הייתה ייחודית. בין מלחמות העולם היו מקרי אלימות שכיחים מאוד לא רק באירופה ואמריקה הלטינית אלא גם בבריטניה, שבה הייתה מסורת ותיקה יותר לתחרות הספורטיבית ולא בהכרח פוליטית

85 ש' סאמט, 'בספורט: נמוסים', שם, 28.2.1929.

86 'שעת כושר', שם, 9.3.1936.

87 אלדו, 'על הספורט בכלל, בפרט וסתם...', המכבי, ג', מרץ 1931, עמ' 151.

88 קאופמן, ראשיתו של הכדורגל, עמ' 43-49; Haim Kaufman, 'Maccabi versus Hapoel: The Political Divide that Developed in Sports in Eretz Israel, 1926-1935', *Israel Affairs*, 13 (2007), pp. 554-565

89 מבחינה כמותית חלק ניכר מהתחרויות נערכו בין קבוצות של מכבי להפועל, לכן אין זה מפתיע לגלות שמבחינה סטטיסטית במפגשים אלה היו אחוזים משמעותיים של מקרי אלימות.

מפלגתית.⁹⁰ יתרה מזאת, ברמה המקומית אין תזת הפוליטיזציה יכולה להסביר מדוע פרצה האלימות. מקרי אלימות במגרשי הספורט ביישוב התרחשו גם לפני הפיצול הפוליטי,⁹¹ בין שתי קבוצות מאותו מחנה (לדוגמא, שתי קבוצות של 'הפועל'),⁹² או מדוע לא פרצו תגרות במהלך אירועי התעמלות.

ההשפעה המכרעת של הקמת הפועל לא הייתה על רדרור האלימות אלא על עיצוב אופיה של התחרות הספורטיבית ביישוב. כלומר הקמת תנועת הפועל העניקה למכבי יריב אידיאולוגי להתחרות בו ובכך הקנו לתחרות הספורטיבית הקשר מקומי מסוים.⁹³ אולם התחרות עצמה הייתה עדיין תופעה חדשה וחסרת גבולות. גברי ונשות היישוב פשוט לא הכירו את החוקים של התחרות הספורטיבית.⁹⁴ לא במקרה עסקו כל התקופה חברי מכבי והפועל בתרגום, בכתיבה ובהפצה מתמדת של חוקי התחרות.⁹⁵ למשחק הכדורגל – ענף הספורט הפופולרי ביישוב – לבדו נכתבו החוקים לפחות ארבע פעמים.⁹⁶ אפילו ב-1939 עיתונות הספורט ביישוב עדיין הייתה צריכה להסביר לציבור מהו 'פנדל' ואת דקויותיו של 'חוק הנברל'.⁹⁷ 'גבריות הספורט היישובית', כך נדמה, הייתה עדיין חסרת עומק ותרבות;⁹⁸ היה זה כר פורה לאלימות גסה וחסרת מעצורים.

-
- 90 Tony Mason, *Sport in Britain*, London 1988, pp. 22-35; Stacy Lorenz, 'Hockey, Violence, and Masculinity: Newspaper Coverage of the Ottawa Butchers', *The International Journal of the History of Sport*, 32 (2015), pp. 2044-2077
- 91 א"ר, ה"ספורט" בארצנו, דאר היום, 29.7.1923; תל אביב, דבר, 8.12.1925.
- 92 ניסן ס"ט, 'מכתב למערכת', דבר, 12.3.1930.
- 93 'ירושלים יום-יום', דאר היום, 25.7.1927.
- 94 יוסף יקותיאלי, 'שעורים בספורט לכל', הבקר, 4.2.1939.
- 95 לכתובת התרגום חוקים בין מלחמות העולם ראו, 'תקנונים לענפי ספורט', 1932, אמ"כ, 6-1; 'חוקי משחקים חדשים', 1929, אמ"ו, 10-17-1; 'מכבי תחרויות', 1918-1927, אמ"ו, 10-22-1; 'מכבי תקנונים', 1931-1949, אמ"ו, 10-10-1. כמו כן ספרי ההדרכה, ארנסט סימון, *אתלטיקה קלה*, חיפה 1937; ע' גליקמן, *אתלטיקה קלה: תרגילי הכנה*, תל אביב 1941; התאחדות אגודות ספורט לחובבים בארץ ישראל, *החוקים הרשמיים לפי התאחדות הבינלאומית לכדור-סל*, תל אביב 1939; שניאור צורי, *משחקי ספורט: כדור-יד חיפה 1928*.
- 96 צ' אורלוב, כדור רגל, יפו 1914; א' רובנשטיין, 'חקי כדור הרגל', המכבי, ג, טבת תרפ"ד, עמ' 10-11; התאחדות ארץ-ישראלית למשחק כדור הרגל, *ספר שימושי*, ירושלים 1930; יוסף יקותיאלי, *ספר חקי הכדורגל: לפי ההחלטות הרשמיות של הוועד הבין לאומי*, ירושלים 1927-1928.
- 97 יוסף יקותיאלי, 'שעורים בספורט לכל: מכת 11', הבקר, 25.2.1939; יוסף יקותיאלי, 'שעורים בספורט לכל: אופסייד', שם, 18.3.1939.
- 98 ידיעת החוקים של ענפי התחרות הספורטיבית אינם רק מאפשרים ההתנהלות תקינה אלא משמשים גם מקור למיון חברתי ותרבותי. הם משמשים טקס חניכה לאומית, בין-דורית ומגדרית. קשה בהקשר זה שלא להיזכר בדימוי הסקסיסטי השכיח בימינו לפיו הגבר צריך להסביר לאישה מהו חוק הנברל. ידיעת הכלליים היא מקור כוח הקובע מי יכול לצפות ולהשתתף בתחרות הספורטיבית.

על ניצחון ידוע מראש

למרות כל זאת, בשנות השלושים נראה כבר מקומה התרבותי המרכזי של התחרות הספורטיבית כעובדה קיימת ובלתי ניתנת לשינוי. 'משפטה מגפת הספורט בארצנו', נכתב ב-1937 בעיתון דבר, 'וכל בחור החל להתרוצץ באיצטדיון, לגלגל בכדורים, להתגודד על מקבילים ומתח ולספוג מכות רצח בזירת הבוכס, אמרתי אל לבי: הייתכן שלא אהיה גם אני איש הספורט ככל חברי?'.⁹⁹ הטון של הדברים הוא ציני ומנוכר, הזוכר עדיין את העולם של אתמול, אך גם כנוע להלכי השעה. גם תומכיה הנלהבים ביותר של ההתעמלות החלו להפנים שהם הופכים לריאקציונרים. 'אי אפשר להסב את הגלגל לאחור ואין לדרוש מן הנוער שישוב ויבלה את יום המנוחה בדרך שהיו מבליים אותו אבותיו ואבות אבותיו', כתב בניהו ב-1931.¹⁰⁰ קשה לומר אם נעשתה בחירה מודעת. הספורט כלל גם טובות הנאה ורווח כלכלי, אך ההשלכות של התנערות ממנו היו מבחינתם מבהילות עוד יותר. התחרות הספורטיבית הייתה חלק מרוח התקופה. היא פשוט הייתה שם. ניסיון להתנגד לה היה ללכת נגד הזרם, להיות לא רלוונטי. ב-1935 כבר טען בניהו כי 'התחרות היא חלק אורגני מן התכונה האנושית [...] כי היא המניעה להתקדמות, היא העפלה והתעלות, בלעדיה יחסר המשחק את מהותו ותכליתו'.¹⁰¹ שנה לאחר מכן, אל מול 'מתנגדי הספורט (התחרות) וחסידיו ההתעמלות הטוענים כי התחרות הנה גורם שלילי לפיתוח הגוף האדם', כתב חבר הפועל, עמנואל גיל, 'שהתחרות] מטילה מידות אתיות ותכונות אישיות וחברתיות ממדרגה גבוהה'.¹⁰² היה זה חלק מתהליך נרחב, גם אם לא בהכרח רציונלי או מכוון, להקנות משמעת ערכית, חינוכית ולאומית לתחרות.¹⁰³ אנשי ההתעמלות, כך נדמה, הפכו לאנשי הספורט. בהמשך לניכוס התחרות הספורטיבית החלו חברי מכבי והפועל לראות בספורט חלק אינטגרלי מהתרבות העברית הרצויה. 'הרעיון הספורטיבי הוא טהור ונאצל', כתב הוגה המכבייה, יוסף יקותיאל. 'אין הוא שואל אף פעם מי הוא האיש, אלא מהי אפשרות הישגיו, הספורט חדור הוקרה ורגש כבוד ליכולת היריב ולכן אין כל ספק בדבר, שהרעיון הספורטיבי הוא כח בלתי מנוצח, ותמיד ידע לנער מעליו כל גורם זר'.¹⁰⁴ הסטטוס התרבותי החדש של התחרות חייב גם התאמה של כללי הטקס וחינוכו של הקהל. חברי הפועל הכתיבו לאנשי התנועה 'עשרת דיברות' לשם שיפור הרמה הספורטיבית בארץ ע"י התנהגות יפה והולמת קהל תרבותי,¹⁰⁵ ומועדון האגרוף התל-אביבי, 'בני לאונרד', חילק לצופים שסביב הזירה

99 ניב, 'אשרי ספורטאי אני!', דבר, 24.6.1937.

100 מ' בניהו, 'בספורט', הארץ, 1.4.1931.

101 מ' בניהו, 'תחרויות', דבר, 6.1.1935.

102 עמנואל גליקמן, 'הספורט גורם חינוכי-תרבותי', שם, 9.3.1936.

103 בהקשר זה ראו, 'רשימת ההישגים של האגודות המשתייכות אל ס.א.ס.י', עוזנו, מארס 1935, עמ' 3; מ' חדשוני, 'סיכום עלוב', שם, פברואר 1935, עמ' 2; א"ל, 'אסטניסיות שלא במקומה', שם, ינואר 1935, עמ' 2-3; מ' בניהו, 'צורה ותוכן', דבר, 9.3.1936.

104 יוסף יקותיאל, 'מה חסר לנו? פרוטה לפרטה', הבקר, 4.2.1939.

105 'לקהל הספורטאים', עוזנו, פברואר 1935, עמ' 3.

עלון בו דומו הצופים לכלב, לחזיר ולקוף הצועקים קריאות אלימות, בשעה שמעליהם מתנוסס הציור: 'אל תצעק!! אין זירת הבוקס זירת חיות'.¹⁰⁶ במקביל להכשר התרבותי החל הספורט לקבל סיוע גם מהממסד הרפואי. החשש מהנזקים הבריאותיים של התחרות הוחלף בהכרח לאמץ את הידע המדעי-ביולוגי כדי להשתתף בהצלחה בעולם המקדש את התוצאה המדידה: 'כי על הרופא לעשות בדיקות בזמן התחרות, וליצור את התנאים המתאימים, נכתב בביטאונה של הפועל, למען יעלה בידם [הספורטאים] להשיג תוצאות יותר טובות'.¹⁰⁷ התחרות הספורטיבית חלחלה גם למערכת החינוך היישובית. באמצע שנות השלושים כבר היו תחרויות, אליפויות ומדידת שיאים חלק אינטגרלי משיעורי החינוך הגופני בבתי הספר העירוניים.¹⁰⁸ רק עשר שנים קודם לכן נתפסה האליפות הבית ספרית על ידי מורי ההתעמלות כתועבה.¹⁰⁹ השינוי היה מהיר אבל לא רגעי ומוחלט. ב-1932 עוד ציין עיתון בית הספר התל אביבי גימנסיה נורדיה שהחשיבות שהתלמידים מייחסים לספורט עדיין עומדת 'בניגוד לדעת חלק גדול של ההורים החושבים את המקצוע הזה מיותר לגמרי'.¹¹⁰ פחות מעשור לאחר מכן אפילו ארתור בירם, מנהלו הגרמני של בית הספר הריאלי בחיפה, שבהשפעת ההתעמלות צידד בחינוך גופני למען הכשרה צבאית, לא יכול היה להתנגד או להתכחש לחלוטין למעלותיה של התחרות: 'אין אנו רוצים למנוע בעד התחרות זו, אשר בלי ספק תהיה אחד הגורמים להרמת הדרגה של החינוך הגופני בעם'.¹¹¹ נדמה שהספורט השתרש בתרבות העברית על מעלותיו וחוקיו, והפך למסורת.¹¹² בחודש מארס 1939 כתבו תלמידות בית הספר הרתי תלפיות לרגל חג הפסח: 'עבדים היינו לוועדת השופטים ביום הספורט'.¹¹³

כמו כל מסורת מומצאת, גם הספורט המודרני היה זקוק לעיצוב הזיכרון הקולקטיבי מחדש על ידי ערפול העבר וההווה, ליצור שפה חדשה שתשכיח את ההבדל בין ספורט להתעמלות, לשטח את השניים להוויה ומשמעות אחת. לשם כך תורגם מחדש נאום 'הדות השרירים'. תקוותו של נורדאו, 'שאגודת ההתעמלות היהודית תפרח ותשגשג ותהא למופת

- 106 כרזה לא מסומנת, 1929, אמ"ו, מכל AR25, תיקיית אגרוף כללי.
- 107 יצחק רשקס, 'רופא הספורט', עזנו, ינואר 1934, עמ' 14.
- 108 להכנסה ההדרגתית של תחרות ספורטיבית לתוכנית הלימודים של הגימנסיה הרצליה בין מלחמות העולם ראו, 'הגימנסיה העברית "הרצליה": תוכנית לימודים', 1937, אח"י, 110-103-8; 'תוכנית הלימודים של הגימנסיה העברית "הרצליה"', תל אביב 1926, שמור בארכיון החינוך; כמו כן ראו, מ', 'הספורט בבתי הספר', הארץ, 11.5.1930.
- 109 צ' אורלוב, 'שעורי התעמלות: לבתי ספר, לאגודות ולבית', יפו 1920, עמ' 12; מ' יבנה, 'בפינה שלנו', הארץ, 19.9.1928.
- 110 מ' פיביסביץ, 'בספורט', 15.3.1932, אח"י, 9-147-4.
- 111 ארתור בירם, 'עקרונות החינוך האספורטיבי של הנוער בגיל 14 עד 18', מערכות, 1.9.1939; ראו למשל, ד"ר ארתור בירם, 'עיקרים לעובדתנו בארץ', המכבי, ר', 1936, עמ' 2-3.
- 112 מרים, 'עלון תלמידים בית הספר ביאליק', 8.2.1936, אח"י, 13-147-4; תמרה יודולביץ, 'ערך הספורט לילד העברי', סיוון תש"א, אח"י.
- 113 'יום הספורט', 1939, אח"י, 10-147-4.

לכל מרכזי החיים היהודיים!', הוחלפה בקריאה: 'יחי הספורט העברי! יפרצו ויפרחו סניפי הספורט העברי!'¹¹⁴ התרגום החדש שבכותרתו הציווי התיאולוגי 'כה אמר נורדוי', תלוי היום בפתח משרדי ארגון מכבי ברמת גן, ולא פחות חשוב מכך – בדף הוויקיפדיה העברי של 'יהדות השרירים'.¹¹⁵

הזיכרון החדש וחווית העבר והווה שנלוותה לו לא היו תחומים ליישוב. הם היו חלק מעלייתה הבין-לאומית של שפה ספורטיבית שראתה בתחרות גורם אוניברסלי, בשנים שבין מלחמות העולם.¹¹⁶ מפגשו של היישוב היהודי בפלשתינה עם הספורט התחרותי הוא רק הד לתהליך חוצה יבשות זה. כשבועיים לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה הופיע במגזין הספורט של עיתון הבקר סיפור קצר בשם 'ספורט ומלחמה'. העלילה שנכתבה בגוף ראשון, מנקודת מבט של חייל אלמוני, מגוללת את מקומו הנרחב של הספורט 21 שנה קודם לכן, בזמן מלחמת העולם הראשונה. הספורט בסיפור הוא מקור לחדווה ולאחווה בין העמים. גורם מאחד, משותף לכולם המתנשא מעל רגשי הלאומיות המיליטריסטית: 'לא הסתכלנו בסימני הלאומיות של האירונים ולא ידענו לקבוע', נכתב בהפרזה, 'אם הם איטלקים, צרפתים או אנגלים. על כל פנים היו שייכים למחנה הכביר של אוהבי הספורט'.¹¹⁷ ספק אם סיפור זה היה נכתב בצורה דומה גם בזמן אמת ולא במבט רומנטי לאחור, אך באותו מגזין ממש שנכתב כולו בידי אוהדי ספורט נלהבים ולמענם, נאלצו מחבריו להודות במגינת לב: 'במגע הספורט בין העמים חלו הפרעות רבות'.¹¹⁸ אשליית הניתוק הספורטיבי מהפוליטיקה פגה בצל הקרבות. משלחות אתלטיות ביטלו את נסיעתן או שבו בחופזה לגבולות המולדת.¹¹⁹ הייתה זו סיומה של תקופה.

סיכום

חדירת הספורט לתרבות העברית ושילובו בה לאחר מלחמת העולם הראשונה לא היו ייחודיים. כמו הספורט עצמו, גם הטעונונים בעדו ונגדו יובאו כמעט בשלמותן ממעבר לים. היחס לתחרות הספורטיבית כתופעה חדשה מוזרה, אלימה ומסוכנת, אפיין רבים לא רק בפלשתינה אלא גם בגרמניה, ביפן, בבריטניה ובארצות הברית.¹²⁰ גם פלישתה של

114 מקס נורדוי, 'יהדות שרירית', המכבי, 10.11.1923, עמ' 3.

115 יהדות_השרירים/ he.wikipedia.org/wiki/ (נדלה ב־1.3.2018).

116 על השפעת השפה האולימפית האוניברסלית ראו, עופר אידלס, 'משחקים מדומיינים: ספורט, היישוב והאולימפיאדה האחת עשרה, 1931-1936', קתדרה, 167 (2018), עמ' 85-110.

117 פ"ב, 'ספורט במלחמה', הבקר, 16.9.1939.

118 'הפרעות ביחסי הספורט הבינלאומי', שם, 16.9.1939.

119 שם.

120 Assaf Mond, 'Chelsea Football Club and the Fight for Professional Football in First World War London', *The London Journal*, Vol. 41, No.3 (2016) pp. 266-280; Joanna Bourke, *Dismembering the Male: Men's Bodies, Britain and the great War*, London 1996, p.176

התחרות לארגוני התעמלות ול'ספורט פועלים' התרחשה במקביל במדינות שונות.¹²¹ גל הספורט הבין-לאומי שהתנפץ לחופיה התרבות העברית הגיע בין מלחמות העולם לאזורים רבים ברחבי הגלובוס. באותן שנים למד הסובייקט הציוני להכיל, להתאים ואף להשתמש בתחרות הספורטיבית, אשר לפחות 'על הנייר' הייתה בחפיפה מינימלית עם ערכי החברה האידיאלית שביקש לבנות. על כן הבנה מעמיקה של תהליך זה אינה יכולה להיעשות מנקודת מבט היסטוריוגרפית המצמצמת את ההיסטוריה להוויה הציונית-יישובית. עם זאת, למרות הכרונולוגיה הבין-לאומית הנדרשת, הפרגמטיזם הציוני וסימני הגמישות האידיאולוגית, אין למהר ולהכריז שתרכות היישוב ויחסה לספורט היו זהים למתרחש ברחבי הגלובוס. במארכ 1934, בביקורו בפלשתינה, העיר העסקן האוסטרי וחרב הוועד האולימפי הבין-לאומי, תיאודור שמידט 'כי הספורט בארץ ישראל לא הולך בשבילים הישנים האירופיים, אלא מקבל לעיתים קרובות גם צורות אורגניליות'.¹²² נדמה, אם כן, שאם ברצוננו להסביר למה התכוון הסופר חיים הזז כאשר שלח את הנוער העברי חסר ההיסטוריה לשחק כדורגל,¹²³ נזדקק לדיונים נוספים שירחיבו את היריעה אל מעבר לגבולות הזיכרון וההגדרה ההיסטורית לסוגיות נוספות וחשובות כגון גוף, מגדר וזהות. דיון מסוג זה, המבקש לחשוף את דקדוק השיח הספורטיבי ביישוב ואת התרבות העברית והסובייקטיביזציה הציונית עצמה, יידרש, בין היתר, גם לניתוח חסר אפולוגטיקה על השפעתו של השיח החלוצי. אך זהו כבר סיפור אחר.¹²⁴

121 ג'נסן, הגוף בוויימאר, עמ' 99-133.

122 'שיחה בין סופרנו מר ז. רוסצקי וד"ר שמידט', [1934], אמ"ו, 61-19-1.

123 חיים הזז, סיפורים נבחרים, תל אביב 1977, עמ' 151.

124 Ofer Idels, 'How to Lose Gracefully in an Internationally Selfish World: Gender, the "New Jew" and the Underestimation of Athletic Performance in Interwar Palestine', *Journal of Modern Jewish Studies* (Forthcoming 2021)